

ЭОЖ 81-13; 81'373; 001.4; МҒТАР 16.21.47
<https://doi.org/10.47526/3107-3085.425>Н. БЕСИРОВА¹, К. ШОХАЕВА², Д. ТУРДИЕВА¹¹Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

✉ e-mail: b.nurgul0207@gmail.com

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ШЫРАЙ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ КОГНИТИВТІК-ДИСКУРСИВТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (көркем мәтін негізінде)

Аңдатпа. Бұл мақала қазақ көркем прозасындағы сын есімнің шырай категориясының когнитивтік-дискурсивтік және прагматикалық ерекшеліктерін талдауға арналған. Зерттеудің негізгі мақсаты – сын есім шырай формаларының көркем мәтіндегі мағыналық, экспрессивтік және бағалаушылық қызметін айқындау. Осы мақсатқа сәйкес келесі міндеттер қойылды: көркем мәтіндерден сын есімдердің қолданысын жүйелеу; сапалық, күшейтпелі және салыстырмалы шырай формаларының жиілігі мен қызметін анықтау; шырай категориясының кейіпкер бейнесін жасау, эмоциялық ахуалды жеткізу және авторлық бағалауды қалыптастырудағы рөлін сипаттау.

Зерттеу нысаны ретінде О. Бөкейдің «Қамшыгер», Д. Әшімханұлының «Құдайсыздар» және Р. Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» әңгімелері алынды. Зерттеу барысында сипаттамалы, мәтіндік талдау, когнитивтік-дискурсивтік және функционалды-прагматикалық әдістер қолданылды. Талдау нәтижесінде сын есімнің шырай категориясы көркем дискурста грамматикалық салыстырудан гөрі сапаның шектік, абсолюттік күйін білдіру, психологиялық және философиялық мазмұнды тереңдету қызметін атқаратыны анықталды.

Зерттеу нәтижелері сапалық сын есімдердің бұл әңгімелерде басымдыққа ие екенін, ал салыстырмалы шырай формаларының көркем мәтінде сирек қолданылатынын көрсетті. Күшейтпелі мағына көбіне морфологиялық шырай көрсеткіштері арқылы емес, күшейткіш элементтер, лексикалық қайталау арқылы жүзеге асатыны дәлелденді. Сонымен қатар сын есімдердің шырай формалары кейіпкердің ішкі психологиялық күйін, әлеуметтік қысымды, авторлық бағалауды білдірудің негізгі тілдік құралы ретінде қызмет атқаратыны айқындалды.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы – сын есімнің шырай категориясын функционалды грамматика мен дискурс теориясы тұрғысынан кешенді сипаттауында. Алынған тұжырымдар қазақ тіл біліміндегі көркем мәтін лингвистикасы мен когнитивтік бағыттағы зерттеулерді толықтырады. Зерттеудің практикалық құндылығы – көркем мәтінді талдау тәжірибесінде қолдану мүмкіндігінде.

Кілт сөздер: шырай категориясы, сын есім, когнитивтік лингвистика, дискурсивтік талдау, прагматикалық қызмет, тілдік бейне, эмоционалдық реңк.

* Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Бесирова Н., Шохаева К., Турдиева Д. Қазақ тіліндегі шырай категориясының когнитивтік-дискурсивтік ерекшеліктері (көркем мәтін негізінде) // *Yassawi Journal of Philology*. – 2026. – №3 (3). – Б. 52-68. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.425>

*Cite us correctly:

Besirova N., Shohaeva K., Turdieva D. Qazaq tilindegi shyrai kategoriasynyn kognitivtik-diskursivtik erekshelekteri (korkem matin negizinde) [Cognitive and Discursive Features of the Category of Adjectives in the Kazakh Language (Based on Literary Text)] // *Yassawi Journal of Philology*. – 2026. – №3 (3). – B. 52-68. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.425>

Мақаланың редакцияға түскен күні 24.06.2025 / қабылданған күні 30.09.2026

Кіріспе

Қазақ тіліндегі сын есімнің шырай категориясы сапалық белгінің дәрежелік көрінісін білдіретін, мағыналық және функционалдық тұрғыдан күрделі грамматикалық категориялардың қатарына жатады. Бұл категория арқылы нысанның белгілі бір қасиетінің салыстырмалы деңгейі, күшейтілген немесе шектік дәрежесі айқындалып, сөйлеушінің бағалауы мен қатынасы тілдік формада көрініс табады. Ғылыми еңбектерде шырай түрлерін анықтау мен топтастыруда әртүрлі көзқарастар қалыптасқан. Дәстүрлі грамматикада шырай категориясы негізінен жай шырай, салыстырмалы шырай және күшейтпелі шырай түрлеріне бөлініп қарастырылады. Бұл ретте салыстырмалы шырай нысандар арасындағы сапалық айырмашылықты көрсетуге бағытталса, күшейтпелі шырай сапаның ең жоғары, шектік немесе ерекше дәрежесін білдіреді. Осы мақалада сын есімнің шырай категориясы жалпы грамматикалық жүйе аясында қарастырыла отырып, зерттеудің негізгі нысаны ретінде салыстырмалы және күшейтпелі шырай түрлері алынады. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін когнитивтік лингвистика мен дискурсивтік талдау бағыттары құрайды. Когнитивтік тұрғыда шырай категориясы адамның сапаны қабылдау, салыстыру және бағалау үдерістерімен тығыз байланысты қарастырылады. Бұл категория тілдік санада қалыптасқан өлшемдік, бағалауыштық модельдердің көрінісі ретінде сипатталып, шындық болмысты концептуализациялау тәсілдерінің бірі ретінде танылады. Ал дискурсивтік талдау шырай формаларының нақты коммуникативтік жағдаяттарда қандай прагматикалық мақсатта қолданылатынын, олардың сөйлеу актісіндегі орнын және функционалдық жүктемесін анықтауға бағытталады.

Зерттеудің өзектілігі, ғылыми жаңалығы және маңызы

Қазақ тіл білімінде сын есімнің шырай категориясы XX ғасырдың басынан бастап жүйелі түрде зерттеліп келе жатқан грамматикалық категориялардың қатарына жатады. Аталған категорияның теориялық негіздері А. Байтұрсынұлы еңбектерінен бастау алып, кейінгі кезеңдерде қазақ грамматикасының әртүрлі бағыттағы зерттеулерінде кеңінен қарастырылды. Бұл еңбектерде шырай категориясының жасалу жолдары, морфологиялық көрсеткіштері, семантикалық ерекшеліктері мен жүйелік сипаты жан-жақты сипатталғанын атап өткен жөн [1, 25-6.]. Аталған зерттеудің ғылыми жаңалығы – сын есімнің салыстырмалы және күшейтпелі шырайларының көркем мәтіндегі қызметін когнитивтік-дискурсивтік тұрғыда кешенді талдауға бағытталуында. Зерттеу барысында шырай формаларының тек дәрежелік мағына білдірумен шектелмей, көркем дискурста бағалау, эмоциялық әсер ету, мағыналық акценттеу және авторлық позицияны айқындау сияқты бірқатар прагматикалық функцияларды атқаратыны нақты мәтіндік деректер негізінде көрсетіледі. Зерттеудің теориялық маңызы сын есімнің шырай категориясын қазақ тіл білімінде тек морфологиялық категория ретінде ғана емес, тілдік таным мен дискурстың құрамдас бөлігі ретінде қарастыруымен айқындалады. Зерттеудің практикалық маңызы алынған нәтижелерді қазақ тілін оқыту тәжірибесінде, әсіресе көркем мәтінді талдау, сын есімдердің мағыналық-реңктік ерекшеліктерін түсіндіру барысында қолдану мүмкіндігімен анықталады.

Әдебиетке шолу. Шырай категориясына қатысты көзқарастар әр кезеңде әртүрлі теориялық ұстанымдар негізінде сипатталып, оның грамматикалық табиғаты, семантикалық аясы мен функционалдық мүмкіндіктері түрліше түсіндірілді. Қазақ тіл білімінің негізін қалаған А. Байтұрсынұлы сын есім табиғатын айқындауда өзіндік терминологиялық жүйе ұсынған ғалымдардың бірі. Ол сын есімдерді мағыналық ерекшеліктеріне қарай екі түрге бөліп қарастырады: тек сыны және сыр сыны. Ғалымның пайымдауынша, тек сыны заттың тегін, материалдық құрамын білдіреді. Бұл топқа ол ағаш аяқ, күміс қасық, алтын жүзік, қағаз ақша, жез құман, киіз қалпақ тәрізді тіркестерді жатқызады [2, 217-6.]. Мұндай сын есімдер заттың сапалық белгісін емес, оның жасалу тегін, құрамын көрсетеді. Ал Ж. Шәкенов сын есім категориясын зерттеуде өзіне дейінгі ғылыми еңбектерде айтылған

көзқарастарды жинақтай отырып, қазіргі қазақ тіліндегі сын есім жүйесін бірізді түрде сипаттауға ұмтылады. Ғалымның тұжырымдары «Қазақ грамматикасында» сын есімге қатысты тарауда көрініс тапқан. Аталған еңбекте сын есім категориясының бірнеше маңызды белгілері айқындалып, оның семантикалық, морфологиялық және функционалдық қырлары жүйелі түрде көрсетіледі [3, 46-б.].

Келесі кезеңде шырай категориясын жүйелі әрі кең ауқымда сипаттаған ғалымдардың бірі – Қ. Жұбанов. Ол сын есімнің шырай категориясын алты түрге бөліп қарастырады: жай шырай, араластырмалы шырай, салыстырмалы шағын шырай, жалаң шағын шырай, таңдаулы шырай және орта шырай. Ғалымның бұл жіктемесі шырай категориясының мағыналық, құрылымдық және прагматикалық мүмкіндіктерін барынша кең қамтуымен ерекшеленеді [4, 234-б.]. Қ. Кемеңгерұлы сын есімдерді сапалық және қатыстық деп бөліп, шырай категориясын тек салыстырмалы және таңдаулы шырай аясында қарастырады. Бұл көзқарас шырайды негізінен салыстыру мен ерекшелеу құралы ретінде түсіндіруімен сипатталады [5, 125-б.]. Ал Т. Шонанұлы күшейтпелі буын арқылы жасалған сын есімдердің экспрессивтік қызметіне назар аударып, оларды эмоциялық реңкпен байланыстыра сипаттайды. Бұл бағыт шырай формаларының прагматикалық табиғатын тануға жақын қадам болды [6, 280-б.].

Кеңестік кезеңде шырай категориясын тереңірек зерттеген ғалымдардың бірі – А. Ысқақов. Ол шырай категориясын қазақ тілінің грамматикалық жүйесінде орныққан категория ретінде сипаттап, оның морфологиялық көрсеткіштерін, жасалу жолдарын және мағыналық түрлерін нақтылайды [7, 166-б.]. Қазақ тіл білімінде сын есімнің шырай категориясын функционалды-коммуникативтік және салғастырмалы тұрғыда арнайы зерттеген ғалымдардың бірі – Р. Құсайын. Оның ғылыми ізденістері функционалды грамматика теориясы аясында қалыптасып, сын есімнің дәрежелік категориясын сөйлеу үдерісіндегі қызметі тұрғысынан қарастыруға бағытталған [8, 243-б.]. Р. Құсайын функционалды грамматика бағытындағы ғылыми ұстанымдарын дамыта отырып, «Сын дәрежесі категориясы: функционалды-коммуникативтік табиғаты (қазақ және неміс тілдері негізінде)» атты докторлық диссертациясында сын есімнің шырай категориясын салғастырмалы-типологиялық аспектіде кешенді түрде зерттейді.

Сын есімнің шырай категориясын жүйелі түрде сипаттаған ғалымдардың бірі – Ғ. Мұсабаев. Ғалым қазақ тіліндегі сын есімде бес түрлі шырай бар екенін көрсетеді: салыстырмалы, бәсең, шағын, күшейтпелі және үдетпелі шырай [9, 86-б.]. Ғ. Мұсабаевтың көзқарасы шырай категориясын сапаның артық-кем, әлсіз-күшті дәрежеде көрінуін білдіретін грамматикалық-мағыналық жүйе ретінде түсіндіруге негізделіп, оның көркем мәтіндегі бағалаушылық және экспрессивтік қызметін тануға теориялық негіз қалайды. Ғалым қып-қызыл, жап-жасыл, ұп-ұзын, жап-жақсы тәрізді формаларды күшейткіш деп атаудың қазіргі жасалу түріне және лексикалық семантикасына негізделетінін атап көрсетеді: *«қып-қызыл, жап-жасыл, ұп-ұзын, жап-жақсы дегендерді күшейткіш деп атауымыз – осы күнгі жасалу түріне, лексикалық семантикасына қарай айтқанымыз»*.

Ы. Маманов нөлдік форма теориясына сүйене отырып, жай шырай деп аталып жүрген форманың дербес грамматикалық шырай түрі емес екенін, оның шырай парадигмасына кірмей, тек түбір сөз күйінде қолданылатынын дәлелдейді. Ғалым шырай категориясы тек салыстыру мен дәрежелік мағынасы бар формалар арқылы көрінеді деп есептеп, -ғыш, -шыл, -қай тәрізді жұрнақтардың грамматикалық абстракция тудырмайтынын, сондықтан оларды шырай көрсеткіштері емес, сөзжасамдық қосымшалар ретінде қарастыру қажеттігін атап көрсетеді [10, 315-б.]. Бұл көзқарасты С. Исаев қолдай отырып, жай шырайдың арнайы грамматикалық көрсеткіші жоқ нөлдік форма екенін және оны дербес шырай түрі ретінде тану теориялық тұрғыдан негізсіз екенін көрсетеді. Осы бағыттағы пікірлер шырай категориясының грамматикалық мәнін айқындап, оның шынайы құрылымын нақтылауға мүмкіндік береді [11, 204-б.].

2008 жылы «Шырай категориясының жасалуы, түрлері, қолданысы» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғаған С. Кенбаева шырай категориясына қатысты мәселелердің ғылымда толық шешімін таппай келе жатқанын атап көрсетеді. Ғалым А. Ысқақовтың оқулығында күшейткіш буындардың қос сөздер тобына енгізілуіне назар аудара отырып, бұл мәселеге күмән келтіреді. Осыған байланысты С. Кенбаева: *«Күшейткіш буын грамматикалық көрсеткіш болса, ол шырай категориясының мағынасын білдірсе, ол неге қос сөздер тобында беріледі?»* [12, 82-б.] деген орынды сауал қояды. Күшейткіш буындардың шырай категориясындағы орнын арнайы қарастырған К. Мұхамеди оларды күшейтпелі шырайды білдіретін аналитикалық грамматикалық көрсеткіш ретінде таниды [13, 8-б.]. Ғалымның пайымдауынша, қып-қызыл, жап-жасыл, ап-анық, сап-сары тәрізді сөздер қос сөздер қатарына жатпайды, өйткені мұндай құрылымдар екі дербес сөзден тұрмайды, құрамындағы алғашқы сыңар фонетикалық өзгеріске ұшырап, тек сапаны күшейту қызметін атқарады және тұтас күйінде бір ғана сұраққа жауап беріп, сөйлемде бір ғана мүшенің қызметін орындайды. Қазіргі тіл білімінде сын есім категориясы, оның ішінде сапаның дәрежеленуі мен бағалауыштық реңктері тек құрылымдық деңгейде ғана емес, функционалды-прагматикалық және коммуникативтік тұрғыдан да қарастырыла бастады.

Н. Манасбаева мен Л. Сабитованың қазақ және ағылшын тілдеріндегі кішірейткіш сын есімдердің прагматикалық ерекшеліктеріне арналған зерттеуінде сын есімдердің морфологиялық және аналитикалық тәсілдер арқылы жасалып, көркем мәтін контекстінде коммуникативтік мақсатқа қызмет ететіні көрсетіледі [14, 17-б.]. Авторлар кішірейткіш мағына білдіретін жұрнақтар мен лексемалардың қазақ тілінде бағалауды жұмсарту, объектінің белгісін толық емес деңгейде көрсету, сөйлеушінің субъективті қатынасын білдіру үшін жиі қолданылатынын дәлелдейді. Бұл зерттеу сын есім категориясын прагматика, сөзжасам және функционалды грамматика тоғысында қарастырудың өзектілігін айқындайды.

Сын есімдердің мағыналық реңктері мен бағалауыштық әлеуетін прагматикалық тұрғыдан зерделеуге бағытталған қазіргі зерттеулер шырай категориясының дискурстық қызметін түсіндіруге де маңызды негіз қалайды. Осы тұрғыдан алғанда, А. Бижкенова еңбегінде қарастырылған деоним сын есімдердің құрылымдық-семантикалық және прагматикалық ерекшеліктері біздің зерттеу тақырыбымен мазмұндық тұрғыдан сабақтасып жатыр [15, 3-б.]. Жоғарыда қарастырылған ғылыми еңбектер қазақ тіл білімінде сын есімнің шырай категориясы әр кезеңде әртүрлі теориялық ұстанымдар негізінде сипатталып келгенін көрсетеді. А. Байтұрсынұлынан бастау алған дәстүрлі көзқарастарда сын есімнің мағыналық табиғаты мен сапалық ерекшеліктері басты назарда болса, кейінгі ғалымдар еңбектерінде шырай категориясының морфологиялық көрсеткіштері, түрлік жіктелісі мен грамматикалық шекарасы кеңінен талданды.

Осы еңбектерге сүйене отырып, шырай категориясын тек грамматикалық түрлер жиынтығы ретінде емес, бағалау, салыстыру, эмоциялық әсер ету қызметтерін атқаратын күрделі тілдік құбылыс ретінде қарастыру қажет деп есептейміз. Біздің ойымызша, шырай категориясының табиғаты көркем мәтін аясында ғана толық ашылады, өйткені дәл осы дискурста шырай формалары авторлық ұстанымды, кейіпкердің психологиялық күйін және оқырманға бағытталған әсерді айқын көрсетеді.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Бұл зерттеу қазақ тіліндегі сын есімнің шырай категориясының когнитивтік-дискурсивтік ерекшеліктерін көркем мәтін аясында айқындауға бағытталды. Зерттеудің нысаны ретінде әңгіме жанрының таңдалуы кездейсоқ емес. Әңгіме – көлемі шағын, тілдік материалдың ықшам әрі тығыз берілуімен ерекшеленетін жанр. Осы қасиетіне байланысты әңгіме мәтіндерінде әрбір тілдік бірлік, соның ішінде сын есімнің шырай формалары, мағыналық және прагматикалық жүктемемен қолданылып, авторлық ұстаным мен кейіпкер психологиясын ашуда маңызды қызмет атқарады. Сондықтан әңгіме жанры шырай

категориясының функционалдық мүмкіндіктерін нақты әрі жүйелі талдауға қолайлы жанр ретінде таңдалып алынды.

Зерттеу материалдары ретінде тәуелсіздік жылдарындағы қазақ прозасына тән көркем әңгімелер алынды. Атап айтқанда, О. Бөкейдің «Қамшыгер» [16], Д. Әшімханұлының «Құдайсыздар» [17], Р. Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» [18] әңгімелері зерттеу нысаны ретінде қамтылды. Бұл шығармалар қазіргі қазақ прозасының әртүрлі стильдік, тақырыптық және психологиялық қырларын таныта отырып, көркем дискурстағы бағалау, салыстыру және эмоционалдық әсер ету тәсілдерін айқын көрсетеді. Аталған авторлардың тілдік қолтаңбасында сын есімнің шырай формалары кейіпкер мінезін, ішкі күйзелісін, авторлық бағалауды және оқырманға бағытталған әсерді жеткізудің маңызды құралы ретінде жиі қолданылады. Зерттеу әдістері ретінде сапалық сипаттамалық талдау, сандық талдау, мәтін лингвистикасы, сондай-ақ когнитивтік-дискурсивтік талдау әдістері қолданылды. Сандық талдау шырай формаларының жиілігін, таралу сипатын және мәтін ішіндегі белсенділігін анықтауға мүмкіндік берсе, сапалық талдау әрбір шырай формасының семантикалық реңкін, эмоциялық жүктемесін және прагматикалық қызметін ашуға бағытталды.

Когнитивтік-дискурсивтік талдаудың өлшемдері

Зерттеуде когнитивтік-дискурсивтік талдау когнитивтік және дискурсивтік бағыттардың механикалық қосындысы ретінде емес, тілдік форманың көркем мәтіндегі танымдық мазмұны мен коммуникативтік қызметін өзара сабақтастықта анықтайтын кешенді әдіс ретінде қолданылды. Когнитивтік талдау сын есімнің шырай формалары арқылы адамның сапаны қалай қабылдайтынын, салыстыратынын, бағалайтынын және концептуалдайтынын анықтауға бағытталды. Ал дискурсивтік талдау осы тілдік бірліктердің авторлық баяндауда, кейіпкер сөзінде, ішкі монологта, портреттік және пейзаждық сипаттауда қандай мақсатпен қолданылғанын айқындауға мүмкіндік берді.

Когнитивтік деңгейде шырай формаларының белгілі бір концептіні, фреймді, ассоциациялық модельді немесе қабылдау бұрышын қалыптастыру қызметі қарастырылды. Мысалы, жапан, жалғыз, меңіреу, құлазыған, қап-қара тәрізді қолданыстар заттың сыртқы белгісін ғана білдірмейді. Олар мәтін ішінде өзара мағыналық байланысқа түсіп, «оқшаулық», «қатал кеңістік», «рухани тұйықтық», «өлім» сияқты концептілерді белсендіреді. Сол сияқты ақ – қара, жарық – қараңғы, жаңа – ескі оппозициялары кейіпкердің әлемді қабылдау ерекшелігін және көркем шығармадағы құндылықтық қарама-қайшылықтарды танытады. Шырай формасының немесе күшейткіш құрылымның когнитивтік мағынасы жеке сөздің сөздіктегі мағынасынан емес, оның мәтіндегі қайталануы, басқа тілдік бірліктермен байланысы және мәдени ассоциациялары арқылы анықталды.

Дискурсивтік деңгейде сын есім мен шырай формасының кімнің атынан айтылғанына, мәтіннің қай бөлігінде орналасқанына және қандай коммуникативтік мақсат атқарғанына назар аударылды. Авторлық баяндауда қолданылған сындық бірліктер көркем кеңістік пен оқиғаның жалпы эмоциялық бағытын қалыптастырса, кейіпкер сөзіндегі бағалауыш сын есімдер оның әлеуметтік ұстанымын, психологиялық күйін немесе басқа кейіпкерге қатынасын білдіреді. Ішкі монологтағы шырайлық және бағалауыштық қолданыстар кейіпкердің өзіндік танымын ашса, пейзаждық сипаттаулар сыртқы табиғатты кейіпкердің ішкі жағдайымен сабақтастырады. Осылайша бір сын есім әртүрлі дискурстық позицияда әртүрлі прагматикалық мән иеленуі мүмкін.

Зерттеу материалдары төрт өзара байланысты кезең бойынша талданды. Бірінші кезеңде сын есімнің тілдік формасы, жасалу тәсілі және дәрежелік семантикасы анықталды. Екінші кезеңде сол форма арқылы белсендірілетін концепт, фрейм, оппозиция немесе қабылдау моделі белгіленді. Үшінші кезеңде тілдік бірліктің авторлық баяндау, кейіпкер сөзі, ішкі монолог, портрет немесе пейзаж құрамындағы дискурстық орны талданды. Төртінші кезеңде оның авторлық бағалауды жеткізу, эмоциялық әсерді күшейту және оқырман интерпретациясын бағыттау сияқты прагматикалық қызметі анықталды. Талдаудың

жалпы үлгісі мынадай сабақтастыққа негізделді: тілдік форма – когнитивтік модель – дискурстық стратегия – прагматикалық әсер.

Талдау мен нәтижелер

О. Бөкейдің «Қамшыгер» әңгімесі сын есімдердің, соның ішінде сапалық сын есімдердің және күшейтпелі мағына білдіретін формалардың мол қолданылуымен ерекшеленеді. Мәтінге жүргізілген тұтас талдау барысында 200-ге жуық сын есімдік қолданыс анықталды. Олардың басым көпшілігі сапалық сын есімдер болып келеді, ал салыстырмалы шырай формалары шектеулі түрде ғана кездеседі. Бұл автордың тілдік таңдауының саналы сипатта екенін көрсетеді.

Әңгіменің алғашқы бөлімінде кеңістік пен мекен сипаттамасы сын есімдер арқылы беріледі. Мысалы: *«жұпыны ғана қараша киіз үй», «жапан тауда жалғыз», «ұзынсонар қож-қож тастар», «сойдақ-сойдақ қарағайлар», «алапаты таулар»*. Бұл тіркестердегі жұпыны, жалғыз, ұзынсонар, сойдақ, алапат сын есімдері заттың сыртқы белгісін ғана білдіріп қоймай, кеңістіктің иесіз, оқшау сипатын нақтылайды.

Кейінгі мәтін бөліктерінде табиғат пен тыныштықты сипаттайтын сын есімдер жиі ұшырайды: *«жым-жырт», «мен-меңіреу тыныштық», «өлі тыныштық», «құлазыған аңғар»*. Атап айтқанда, *«мен-меңіреу тыныштық ұйып»* және *«өлі тыныштық жайлады»* тіркестерінде күшейтпелі мағына морфологиялық тәсілмен емес, лексикалық жолмен жүзеге асқан.

Әңгімеде күшейтпелі мағына білдіретін сын есімдер мен күшейткіш элементтер де жиі кездеседі. Мысалы: *«қап-қара қан», «сұп-сұр бұлт», «тым-тым удай ащы», «ап-анық көрінді», «көкпеңбек болып қатып жатыр»*. *«Қап-қара қан»* тіркесінде қара сын есімі күшейткіш қап- элементі арқылы күшейтілсе, *«сұп-сұр бұлт»* тіркесінде сұр сын есімі сұп-күшейткіші арқылы беріледі. Бұл формалар күшейтпелі шырайдың аналитикалық жолмен жасалғанын көрсетеді.

Кейіпкер Садақбайдың бейнесін жасауда сын есімдердің рөлі ерекше. Мысалы: *«еңгезердей атан жілік адам», «арыстай денесін керегеге сүйеп», «марқасқадай қасқиып қарсы алды»*. Бұл қолданыстарда салыстыру мағынасы бар болғанымен, олар классикалық салыстырмалы шырай емес, теңеу арқылы жасалған сапалық сипаттама болып табылады. Сонымен қатар, кейіпкердің ішкі күйін білдіретін сын есімдер де мол: *«бейқарар тірлік», «аса қысастықпен», «қатты күйініш», «тым ауыр хал»*.

Салыстырмалы шырай формалары мәтінде өте сирек кездеседі. Жаксырақ, ауырлау, биігірек тәрізді формалар дерлік ұшыраспайды. Бұл әңгімеде сапа салыстыру арқылы емес, шектік күйде беріледі. Автор сапаның арту-кемуін емес, оның түбегейлі, қайтарымыз сипатын көрсетуге ұмтылады.

Әңгіме соңында сын есімдер өлім мен тоқтаусыздықты нақтылайды: *«көкпеңбек болып қатып жатыр», «күрзідей жұдырық», «меңіреу түн», «тас қараңғы»*. *«Көкпеңбек»* сын есімі күшейтпелі формада келіп, өлімнің физиологиялық белгісін нақты көрсетеді. *«Тас қараңғы»* тіркесінде қараңғылықтың дәрежесі заттану арқылы күшейтілген.

«Қамшыгер» әңгімесінде сын есімдер мен шырай формалары сан жағынан да, қызметі жағынан да маңызды орын алады. Мұнда шырай категориясы көбіне морфологиялық көрсеткіштер арқылы емес, күшейткіш элементтер мен контекстік тәсілдер арқылы жүзеге асады. Сын есімдер кеңістікті, кейіпкердің ішкі күйін және оқиғаның ауыр сипатын нақтылап, мәтіннің мағыналық құрылымын жүйелі түрде ұйымдастырады.

Когнитивтік лингвистика теориясы тұрғысынан алғанда, көркем мәтіндегі сын есімдер мен шырай формалары адамның әлемді тану, қабылдау және бағалау үдерістерімен тікелей байланысты тілдік бірліктер ретінде қарастырылады. Л.К. Карабаева атап өткендей, когнитивтік лингвистика – тіл мен танымның өзара байланысын, адамның дүниені қабылдау, концептуализациялау және тіл арқылы бейнелеу ерекшеліктерін зерттейтін қазіргі тіл біліміндегі маңызды ғылыми бағыттардың бірі [19].

Дж. Лакофф пен М. Джонсон еңбектерінде тіл адамның дүниені концептуализациялау тәсілін бейнелейтін когнитивтік жүйе ретінде сипатталады. Осы тұрғыдан қарағанда, О. Бөкейдің «Қамшыгер» әңгімесіндегі сын есімдер заттың белгісін атаушы құрал ғана емес, кейіпкер санасындағы әлем моделін ұйымдастыратын концептуалдық тетік қызметін атқарады. Әңгімедегі «жапан», «жұпыны», «жалғыз», «құлазыған», «меңіреу» тәрізді сын есімдер «оқшаулық» концептісін қалыптастыратын негізгі когнитивтік маркерлер ретінде көрінеді. Когнитивтік лингвистикада мұндай тілдік бірліктер адамның эмоциялық тәжірибесін ұйымдастыратын фреймдік құрылымдармен байланысты қарастырылады. Мәтінде кеңістік бейнесі «адам өмір сүретін орта» ретінде емес, «адамды жұтып қоятын суық әлем» ретінде концептуалданады. Соның нәтижесінде табиғат пен кейіпкер арасында қарама-қарсылық емес, психологиялық параллелизм орнайды. Кеңістіктің меңіреу, өлі, құлазыған болып берілуі кейіпкердің ішкі жалғыздығының сыртқы репрезентациясына айналады.

Р. Лангакердің когнитивтік грамматика теориясы бойынша грамматикалық формалардың өзі адамның қабылдау бұрышын, яғни construal жүйесін білдіреді. Осы қағида тұрғысынан қарағанда, «Қамшыгер» мәтінінде салыстырмалы шырай формаларының сирек қолданылуы кездейсоқ құбылыс емес. Автор сапаны динамикалық салыстыру арқылы емес, абсолюттік күй ретінде таниды. Бұл мәтіндегі дүниенің когнитивтік моделін көрсетеді: болмыс қозғалыстағы, өзгермелі кеңістік емес, қатып қалған, шегіне жеткен трагедиялық әлем ретінде қабылданады. Сондықтан мәтінде «жақсырақ», «ауырлау», «биігірек» тәрізді салыстырмалы формалардан гөрі «тас қараңғы», «меп-меңіреу», «қап-қара» сияқты шектік сапалар басым қолданылады.

Күшейтпелі шырай формаларының когнитивтік табиғаты да ерекше назар аударады. Когнитивтік поэтикада күшейткіш құрылымдар адамның эмоциялық қабылдау қарқындылығын көрсететін тілдік модель ретінде қарастырылады. «Қап-қара қан», «сүп-сұр бұлт», «көкпеңбек болып қатып жатыр» тәрізді қолданыстарда сапаның объективті сипаты емес, кейіпкер мен автор санасындағы эмоционалдық интенсивтілік алдыңғы қатарға шығады. Әсіресе қара және сұр түстерінің тұрақты түрде қайталануы мәтіндегі «өлім», «суықтық», «үмітсіздік» концептілерін белсендіреді. Осы арқылы түстік сын есімдер символдық әрі когнитивтік кодқа айналады.

Мәтіндегі сын есімдер ұлттық дүниетаныммен байланысты мәдени концептілерді де іске қосады. «Арыстай», «марқасқадай», «еңгезердей» сияқты теңеулер қазақ мәдени санасындағы батырлық, қайсарлық, ірілік ұғымдарымен сабақтасып жатыр. Когнитивтік лингвистикада мұндай құбылыс мәдени модельдердің тілдегі репрезентациясы ретінде түсіндіріледі. Автор Садақбай бейнесін суреттегенде оның физикалық сипатын ғана емес, ұлттық танымдағы «дала ері» архетипін де қатар жаңғыртады. Алайда мәтін соңындағы «көкпеңбек», «меңіреу», «тас қараңғы» сияқты қолданыстар осы архетиптің күйреуін көрсетіп, трагедиялық дискурсты күшейтеді.

Дискурсивтік деңгейде сын есімдер мәтіндегі эмоциялық бағдарды ұйымдастыратын негізгі механизмдердің біріне айналады. Авторлық баяндауда сапалық сипаттамалардың жүйелі қайталануы оқырман санасында белгілі бір эмоциялық сценарий қалыптастырады. Мәселен, тыныштықтың «өлі», түннің «меңіреу», кеңістіктің «құлазыған» болып сипатталуы мәтіндегі суық әрі тұйық атмосфераны тұрақтандырады. Бұл құбылыс когнитивтік дискурс теориясында мәтіннің эмоциялық фреймін қалыптастыру деп түсіндіріледі. Яғни сын есімдер оқырманның оқиғаға қатысты қабылдау моделін алдын ала бағыттап отырады.

«Қамшыгер» әңгімесіндегі шырай категориясы тек грамматикалық деңгейде емес, когнитивтік-дискурсивтік құрылым ретінде көрінеді. Сын есімдер арқылы автор кейіпкердің ішкі күйін, кеңістіктің психологиялық сипатын және дүниенің трагедиялық моделін концептуалдайды. Нәтижесінде шырай формалары көркем мәтінде зат сапасын білдіру

шеңберінен шығып, әлемнің тілдік бейнесін ұйымдастыратын когнитивтік құрал қызметін атқарады.

Д. Әшімханұлының «Құдайсыздар» әңгімесі сын есімдердің, әсіресе сапалық сын есімдердің мол әрі мақсатты қолданысымен ерекшеленеді. Әңгіменің толық мәтініне жүргізілген талдау барысында 300-ден астам сын есімдік бірлік анықталды. Олардың негізгі бөлігі заттың сыртқы белгілерін, адамның физиологиялық күйін, әлеуметтік жағдайын, эмоциялық халін білдіретін жай шырай формасында жұмсалса, күшейтпелі мағына көбіне лексикалық және аналитикалық тәсілдер арқылы беріледі. Салыстырмалы шырай формалары өте сирек ұшырасады.

Әңгіме басынан-ақ кейіпкер әженің бейнесі сын есімдер арқылы нақтыланады: *«жасы жүзден асқан ауылымыздағы ең кәрі кемпір», «қураған шыбықтай қу сүйек саусақтар», «қызыл иегін малжаңдатты»*. Мұндағы ең кәрі тіркесі күшейтпелі мағынаны ең шылауы арқылы білдірсе, қу сүйек, қураған шыбықтай тіркестері сапалық белгіні абсолют дәрежеде береді. Бұл сын есімдер әженің физикалық әлсіздігін ғана емес, уақытпен тозған бейнесін нақтылайды.

Кеңістік пен тұрмыстық ортаны сипаттауда сын есімдер ерекше қызмет атқарады. Мысалы: *«төр басындағы төрт көзді қос терезе», «ортасы алашабыр бұлттай ойдым-ойдым ыдыраған», «жиіктері жырым-жырым жыртылған ескі қара сырмақ»*. Бұл үзіндіде ескі, қара сын есімдері жай шырайда келіп, заттың көнелігін көрсетсе, ойдым-ойдым, жырым-жырым сияқты қосарланған сындық құрылымдар сапаның үздіксіздігін, бытыраңқылығын білдіреді.

Әжеге қатысты эмоционалдық күйді білдіретін сын есімдер де жиі қолданылады: *«мүскін де мүшкіл халі», «жүрегім мұздап, көкірегім сыздап»*. Мұнда мүскін, мүшкіл сын есімдері адамның дәрменсіз күйін білдірсе, мұздап, сыздап етістік негізді сапалық сипаттаулар арқылы психологиялық әсер күшейтіледі.

Күшейтпелі мағына мәтінде морфологиялық шырай арқылы емес, көбіне күшейткіш элементтер арқылы жасалады. Мысалы: *«ап-анық естігендей боламын», «жап-жаңа, тап-таза қалпын», «тым сұрғылт», «қып-қызыл билетті»*. Бұл мысалдарда ап-, жап-, тап-, тым элементтері сапаны күшейтіп, субъективті қабылдауды айқын көрсетеді. Мәселен, «тым сұрғылт» тіркесінде түс атауы арқылы жалпы көңіл күйдің ауырлығы берілсе, «қып-қызыл билетті» тіркесінде түс идеологиялық мәнге ие болады.

Баланың көзқарасы арқылы берілген көріністерде сын есімдер ерекше экспрессивтік қызмет атқарады: *«жалаңбас, жалаңаяқ, үш-төрт жасар қара бала», «көкпеңбек егістік», «жалғызаяқ жол»*. Көкпеңбек сын есімі күшейтпелі формада келіп, тіршіліктің, табиғи өмірдің молдығын білдірсе, жалаңбас, жалаңаяқ сөздері әлеуметтік жұтаңдықты нақтылайды.

Колхозбастық пен райком өкілдерінің бейнесі де сын есімдер арқылы айқындалады: *«ұзын қарасұр кісі», «жалғыз көзді қарасұр адам», «зіркілдеп тұрған»*. Мұнда қарасұр, жалғыз көзді сын есімдері тек сыртқы белгіні ғана емес, кейіпкердің суық, өктем болмысын да аңғартады.

Шырай категориясы бұл мәтінде классикалық салыстыру арқылы емес, сапаның шектік, абсолют күйін білдіру арқылы жүзеге асады. Автор сын есімдерді кейіпкердің ішкі күйін, әлеуметтік теңсіздікті және идеологиялық қысымды көрсету құралы ретінде жүйелі қолданған. Осы тұрғыдан алғанда, Д. Әшімханұлының тілдік таңдауы сын есімнің шырай категориясының көркем дискурстағы мүмкіндіктерін айқын танытады.

Когнитивтік-дискурсивтік тұрғыдан қарағанда, Д. Әшімханұлының «Құдайсыздар» әңгімесіндегі сын есімдер кейіпкерлердің сыртқы болмысын сипаттаумен ғана шектелмей, кеңестік кезеңдегі әлеуметтік қысымның, рухани күйзелістің және адамдық қадірдің құлдырауының тілдік моделін қалыптастырады. Мәтіндегі сапалық және күшейтпелі мәндегі сын есімдер арқылы автор қоғам мен адам арасындағы қайшылықты, билік пен дәрменсіздік

арасындағы психологиялық шекараны концептуалдайды. Осыған байланысты әңгімеде «қарттық», «әлеуметтік жұтандық», «идеологиялық үстемдік», «дәрменсіздік» сияқты когнитивтік концептілер айқын көрінеді.

Когнитивтік лингвистикада тіл адамның дүниені қабылдау тәсілін бейнелейтін танымдық құрылым ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, әже бейнесін сипаттайтын «ең кәрі», «қу сүйек», «қураған шыбықтай» тәрізді қолданыстар физикалық сипаттамадан әлдеқайда терең мағынаға ие. Бұл бірліктер уақыт әсерінен әлсіреген адам денесін ғана емес, тұтас дәуірдің тозған рухани ахуалын да символдайды. Әсіресе «қураған шыбықтай» теңеуі адамның тіршілік қуаты сарқылғанын табиғат образы арқылы концептуалдайды. Мұнда адам мен табиғат арасындағы ассоциациялық байланыс іске қосылып, кейіпкердің өмірлік әлсіздігі «қурау» концептісі арқылы беріледі.

Мәтіндегі тұрмыстық кеңістікті сипаттайтын «ескі қара сырмақ», «ойдым-ойдым», «жырым-жырым» сияқты қолданыстар да ерекше когнитивтік жүк көтереді. Бұл сындық құрылымдар заттың физикалық тозуын ғана емес, қоғамның ішкі ыдырауын бейнелейтін концептуалдық код қызметін атқарады. Когнитивтік поэтикада мұндай детальдар мәдени жад пен тарихи тәжірибені белсендіретін тілдік таңбалар ретінде түсіндіріледі. Автор ескі, жыртылған, алашабыр кеңістікті суреттеу арқылы жоқшылық пен рухани күйреуді оқырман санасында визуалды әрі эмоциялық түрде қалыптастырады.

Әңгімедегі түстік сын есімдердің дискурстық қызметі де айрықша. «Қып-қызыл билет», «қарасұр адам», «тым сұрғылт» сияқты қолданыстарда түс атаулары бейтарап мағынада емес, идеологиялық және эмоциялық код ретінде жұмсалады. Қызыл түс кеңестік идеологияның символына айналып, билік пен қысым концептісін белсендіреді. Ал сұр және қара реңктері мәтінде суықтық, үрей, қатыгездік және үмітсіздік ұғымдарымен ассоциацияланады. Демек, түстік сын есімдер кейіпкердің психологиялық қабылдауын ғана емес, қоғамның идеологиялық атмосферасын да концептуалдайды.

Күшейтпелі құрылымдардың қолданылуы мәтіндегі эмоциялық қарқындылықты арттырады. «Ап-анық», «жап-жаңа», «тап-таза» сияқты аналитикалық формалар кейіпкер қабылдауындағы сапаның ерекше маңызды екенін көрсетеді. Когнитивтік тұрғыдан бұл формалар адамның назарын белгілі бір объектіге шоғырландырып, эмоциялық бағалауды күшейтетін тілдік механизм ретінде танылады. Мысалы, «ап-анық естігендей боламын» тіркесінде нақты есту әрекетінен бұрын кейіпкер санасындағы үрей мен естеліктің психологиялық айқындығы маңызды болып тұр. Яғни күшейтпелі шырай мұнда объективті сапаны емес, субъективті қабылдаудың интенсивтілігін білдіреді.

Баланың көзімен берілетін «жалаңбас», «жалаңаяқ», «қара бала» сияқты сипаттамалар әлеуметтік теңсіздіктің когнитивтік моделін қалыптастырады. Бұл қолданыстар жоқшылықты жай хабарлап қоймайды, оны күнделікті өмірдің қалыпты бөлшегі ретінде көрсетеді. Когнитивтік дискурс теориясында мұндай қайталанатын сипаттамалар әлеуметтік тәжірибенің тілдік фреймін құрайды. Әңгімеде кедейлік арнайы түсіндірілмейді, бірақ сын есімдер арқылы оқырман санасында «жоқшылық әлемі» біртіндеп қалыптасады.

Колхоз басшыларының бейнесін сипаттайтын «қарасұр», «жалғыз көзді» сияқты сын есімдер де физиологиялық белгіден гөрі бағалауыштық мәнге ие. Автор олардың портретін бейтарап бермей, үрей мен өктемдік әсерін тудыратын дискурстық модель құрады. Әсіресе «қарасұр» түсінің қайталануы билік өкілдерін суық әрі жат әлемнің адамдары ретінде қабылдатуға бағытталған. Бұл жерде сын есімдер авторлық идеологиялық бағалауды астарлы түрде жеткізетін прагматикалық құрал қызметін атқарады.

Р. Лангакердің когнитивтік грамматикасында тілдік бірліктер адамның дүниені белгілі бір бұрыштан қабылдау тәсілін көрсетеді деп қарастырылады. Осы теория тұрғысынан «Құдайсыздар» мәтініндегі сапалардың абсолюттік күйде берілуі маңызды. Мұнда кейіпкерлер өмірі салыстырмалы өзгеріс үстінде емес, тығырыққа тірелген, қозғалыссыз, тұйық кеңістік ретінде қабылданады. Сондықтан мәтінде салыстырмалы шырай формалары

өте сирек ұшырасады. Автор сапаны «көбірек» немесе «азырақ» деңгейінде емес, «соңғы шекке жеткен хал» ретінде көрсетеді. Бұл – әңгімедегі әлеуметтік трагедияның когнитивтік негізін танытатын маңызды белгі.

«Құдайсыздар» әңгімесіндегі сын есімдер мен шырай категориясы көркем мәтінде заттың белгісін білдіру қызметінен әлдеқайда кең мағынада қолданылады. Олар кейіпкердің эмоциялық тәжірибесін, қоғамдағы идеологиялық қысымды, әлеуметтік теңсіздікті және рухани күйреуді концептуалдайтын когнитивтік-дискурсивтік құралға айналған. Соның нәтижесінде сын есімдер мәтінде тек сипаттау амалы емес, авторлық дүниетанымды ұйымдастыратын тілдік механизм қызметін атқарады.

Р. Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» әңгімесі – сын есімдердің семантикалық, экспрессивтік және символдық әлеуеті барынша толық іске асқан көркем мәтіндердің бірі. Мәтінге жүргізілген талдау нәтижесінде 400-ге жуық сын есімдік және сындық қызмет атқаратын бірліктер анықталды. Олардың басым көпшілігі сапалық сын есімдер болып келеді және негізінен жай шырай формасында жұмсалады.

Әңгіме басталған сәттен-ақ кеңістік пен уақыттың психологиялық ахуалы сын есімдер арқылы жасалады: *«меңіреу қалпы, дел-сал болып мүлгіген жым-жырт тұн», «қап-қараңғы терең сай»*. Мұнда меңіреу, жым-жырт, қап-қараңғы сын есімдері бір-бірін семантикалық тұрғыда күшейтіп, сыртқы табиғатты ғана емес, Ләйланың ішкі рухани күйін де көрсетеді. Бұл сын есімдер пейзаждық сипатта тұрғанымен, тікелей психологиялық дискурсқа қызмет етеді.

Ләйлә бейнесі сын есімдер арқылы бір мезгілде әрі бала, әрі қарт, әрі мүгедек, әрі рухани биік тұлға ретінде ашылады. Мысалы: *«кіп-кішкентай Ләйлә-қыз», «сегіз жасар мәңгілік бала бейне», «егде қолдар», «жетілмей қалған аяғы»*. Кіп-кішкентай формасы күшейтпелі мағынада келіп, балалықты білдірсе, егде, жетілмей қалған сын есімдері физиологиялық уақыттың бұзылуын көрсетеді. Бұл жерде шырай формасы жоқ болғанымен, сапаның өзі шектік деңгейде берілген.

Күшейтпелі шырай мәтінде морфологиялық емес, аналитикалық және лексикалық тәсілдер арқылы жүзеге асады. Мысалы: *«дөп-дөңгелек Ай», «сүттей аппақ көркі», «қып-қызыл бантик», «жап-жарық Ай»*. Дөп-, қып-, жап- элементтері сапаны нақтылап қана қоймай, бейнеге эмоциялық реңк береді. Ай бейнесінің «жап-жарық», «сүттей аппақ» болып сипатталуы оның Ләйлә үшін жалғыз үміт, жалғыз сырлас екендігін күшейтеді.

Әңгімеде түстік сын есімдер айрықша семантикалық жүк көтереді. Ақ түс – үміт пен тазалықтың белгісі ретінде: *«Ақ Ләйлә», «сүттей аппақ Ай»*; ал қара түс – қасірет пен жатсынудың белгісі ретінде беріледі: *«қара жамылған Қарауыл», «қап-қараңғы тұн», «қаралы топ»*. Бұл түстік оппозиция арқылы автор Ләйланың ішкі әлемі мен сыртқы ортаның қайшылығын көрсетеді.

Ләйланың мүгедектік күйі сын есімдер арқылы тікелей де, жанама да сипатталады: *«мүгедек қыз», «мәңгі бақи өспей қалған бала кейін», «бейшара күй»*. Алайда автор бұл сын есімдерді қоғам көзқарасын әшкерелеу үшін қолданады. Мысалы, Қатираның аузымен айтылатын *«Адам сиқы жоқ кейіңе неге қарамайсың»* деген сөйлемде адам сиқы жоқ тіркесі қатыгез бағалаудың көрінісі ретінде беріледі.

Кейіпкердің ішкі монологында сын есімдер терең эмоционалдық жүкке ие: *«жұдырықтай жүрегім кек пен қасіретке толы», «сорлы-ау мәңгі бақи бала кейінде қалуыңа не себеп болған»*. Бұл мысалдарда сапалық сын есімдер (сорлы, мәңгілік) философиялық деңгейге көтеріледі.

Қоршаған ортаға қатысты сын есімдер: *«жаралы жер», «жым-жырт әлем», «үңірейін жатқан жер»*. Бұл жерде табиғат та Ләйлә тағдырымен бірдей күй кешіп тұрғандай әсер қалдырады.

Әңгіме соңындағы көріністерде сын есімдер символдық мәнге ие болады: «мәңгілік қоштасу», «жалаңаш Ай», «қаралы Қарауыл». Мұнда сапа уақыттан тыс, мәңгілік категорияға айналған.

Когнитивтік-дискурсивтік тұрғыдан алғанда, Р. Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» әңгімесіндегі сын есімдер кейіпкердің сыртқы бейнесін сипаттаудан гөрі, оның ішкі рухани әлемін, жалғыздығын және қоғамнан жатсынуын концептуалдайтын тілдік құрал ретінде қызмет етеді. Мәтінде «қап-қараңғы», «жым-жырт», «меңіреу» сияқты сын есімдер арқылы «оқшаулық», «үнсіз қасірет», «рухани тұйықтық» концептілері қалыптасады. Табиғат пен кеңістік Ләйләнің психологиялық күйінің когнитивтік проекциясына айналып, сыртқы әлем кейіпкердің ішкі трагедиясымен астасып беріледі.

Әңгімедегі ақ және қара түстерінің оппозициясы ерекше когнитивтік мәнге ие. «Ақ Ләйлә», «сүттей аппақ Ай», «жап-жарық Ай» қолданыстары үміт, тазалық, рухани пәктік концептілерін танытса, «қап-қараңғы түн», «қаралы топ», «қара жамылған Қарауыл» тіркестері қасірет, үрей, әлеуметтік жатсыну ұғымдарын белсендіреді. Осылайша түстік сын есімдер мәтінде эмоциялық-символдық код қызметін атқарып, Ләйләнің ішкі әлемі мен сыртқы ортаның арасындағы қайшылықты көрсетеді.

Ләйлә бейнесін сипаттайтын «кіп-кішкентай», «егде», «жетілмей қалған», «мәңгілік бала» сияқты қолданыстар мәтінде уақыттың табиғи ағыны бұзылғанын білдіреді. Когнитивтік тұрғыдан бұл тілдік бірліктер кейіпкердің физиологиялық емес, экзистенциалдық күйін модельдейді. Автор Ләйләні әрі бала, әрі қарт, әрі мүгедек бейнесінде көрсету арқылы «уақыттан тыс қалған адам» концептісін қалыптастырады.

Күшейтпелі құрылымдар («жап-жарық», «қып-қызыл», «дөп-дөңгелек») мәтіндегі эмоциялық әсерді күшейтіп, кейіпкердің әлемді сезіну қарқындылығын танытады. Әсіресе Ай бейнесінің тұрақты түрде жарық, аппақ, әсем сипатталуы Ләйлә санасындағы жалғыз рухани тірек пен үміт моделін білдіреді. Бұл жерде шырай формалары объективті сапаны емес, кейіпкердің субъективті қабылдауын көрсететін когнитивтік құрал ретінде жұмсалған.

Жалпы, әңгімедегі сын есімдер мен шырай категориясы Ләйләнің ішкі трагедиясын, қоғамның қатыгез бағасын және адам болмысының экзистенциалдық жалғыздығын танытатын когнитивтік-дискурсивтік механизм ретінде көрінеді. Соның нәтижесінде сапа категориясы мәтінде жай тілдік сипаттау амалы емес, көркем әлемнің философиялық моделін құрастыратын маңызды концептуалдық құрал деңгейіне көтеріледі.

Жалпы алғанда, «Мәңгілік бала бейне» әңгімесінде сын есімдер мен шырай формалары кейіпкердің ішкі драмасын, қоғамның қатыгез бағасын және философиялық трагедияны жеткізудің негізгі тілдік құралына айналған. Шырай категориясы бұл мәтінде грамматикалық салыстыру үшін емес, болмыстың қайтымсыздығын, адам тағдырының тұйық шеңберін көрсету үшін қызмет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, Р. Мұқанованың шығармасы сын есімдердің көркем дискурстағы когнитивтік және прагматикалық мүмкіндіктерін терең танытатын маңызды тілдік материал болып табылады.

Талдау нәтижелерін жүйелеу және көркем мәтіндердегі сын есімдер мен шырай категориясының қызметін салыстырмалы түрде көрсету мақсатында төмендегі кесте ұсынылады (1-кесте).

1-кесте – Көркем мәтіндердегі сын есімдер мен шырай формаларының қолданылу ерекшеліктері

Талдау параметрлері	О. Бөкей «Қамшыгер»	Д. Әшімханұлы «Құдайсыздар»	Р. Мұқанова «Мәңгілік бала бейне»
1	2	3	4
Сын есімдердің жалпы саны (шамамен)	~200	~300	~400
Басым түрі	Сапалық сын есімдер	Сапалық сын есімдер	Сапалық сын есімдер

1-кестенің жалғасы

1	2	3	4
Шырай формаларының үлесі	Жай шырай басым, салыстырмалы шырай өте сирек	Жай шырай басым, күшейтпелі мағына аналитикалық жолмен	Жай шырай басым, күшейтпелі мағына лексикалық-аналитикалық
Күшейтпелі мағына тәсілдері	қап-қара, сұп-сұр, көкпенбек, тым-тым	ап-анық, жап-жаңа, тап-таза, тым сұрғылт	жап-жарық, қып-қызыл, дөп-дөңгелек
Морфологиялық шырай формалары	Шектеулі, дерлік қолданылмайды	Өте сирек	Жоққа тән
Кеңістік сипаттаудағы сын есімдер	жұпыны, жапан, ұзынсонар, сойдақ, алапат	ескі, қара, алашабыр, жырым-жырым	қап-қараңғы, терең, меңіреу
Табиғат бейнесіндегі қызметі	Иесіздік, оқшаулық, қатал орта	Кедейлік, жұтаң тіршілік	Психологиялық фон, символдық кеңістік
Кейіпкер бейнесін жасаудағы рөлі	Физикалық қуат, қатыгездік, трагедиялық ерлік (еңгезердей, арыстай)	Әлсіздік, қарттық, дәріменсіздік (қу сүйек, мүскін)	Бала-қарт-мүгедек парадоксы (кіп-кішкентай, егде)
Ішкі күйді білдіруі	бейқарар тірлік, аса қыастық, қатты күйініш	мүскін де мүшкіл, жүрек мұздау	жұдырықтай жүрек, сорлы тағдыр
Түстік сын есімдердің семантикасы	қара, сұр – өлім, қасірет	қара, қызыл – идеология, қақтығыс	ақ – үміт, қара – жатсыну
Сын есімдердің дискурстық қызметі	Қатал тағдырды, шектік халді көрсету	Әлеуметтік-идеологиялық қысымды ашу	Философиялық, экзистенциалдық трагедия
Салыстыру тәсілі	Теңеу арқылы (марқасқадай, арыстай)	Сирек, көбіне абсолют сапа	Салыстыру жоқ, шектік күй
Сын есімдердің негізгі функциясы	Кеңістік пен оқиға салмағын арттыру	Кейіпкер тағдыры мен қоғамды әшкерелеу	Болмыстың қайтымсыздығын көрсету
Шырай категориясының мәтіндегі рөлі	Динамика емес, шек	Абсолюттік, өзгермейтін сапа	Мәңгілік, уақыттан тыс категория

Үш шығармада да сын есімдер көркем дискурстың негізгі ұйымдастырушы құралдарының бірі болып табылады. Алайда олардың қызметі әр авторда әртүрлі прагматикалық мақсатқа бағынады. О. Бөкейде сын есімдер қатал ерлік болмысты сомдаса, Д. Әшімханұлында олар әлеуметтік-идеологиялық қысым мен адамдық трагедияны ашады. Ал Р. Мұқанованың мәтінінде сын есімдер философиялық-экзистенциалдық деңгейге көтеріліп, шырай категориясы мәңгілік, қайтымсыз күйдің тілдік көрсеткіші ретінде қызмет етеді.

Когнитивтік тұрғыдан алғанда, қарастырылған үш көркем мәтінде сын есімдер мен шырай формалары заттың сыртқы белгісін атаумен ғана шектелмейді. Олар кейіпкердің әлемді қабылдауын, эмоционалдық тәжірибесін және авторлық бағалауды тілдік тұрғыдан модельдейтін негізгі құрал ретінде қызмет етеді. Яғни сын есімдер көркем мәтінде сапаны білдіретін грамматикалық бірлік қана емес, белгілі бір концептілерді қалыптастыратын танымдық тетік ретінде көрінеді.

О. Бөкейдің «Қамшыгер» әңгімесінде жұпыны, жапан, жалғыз, меңіреу, тас қараңғы, қап-қара сияқты сындық қолданыстар арқылы «оқшаулық», «қатал кеңістік», «өлім», «шектік күй» концептілері қалыптасады. Бұл жерде кеңістік жай ғана табиғи орта емес, кейіпкердің

ішкі болмысымен астасқан когнитивтік модельге айналады. Автор сапаны салыстыру арқылы емес, оны шектік, қайтарымсыз күйде беру арқылы көркем әлемнің трагедиялық сипатын күшейтеді.

Д. Әшімханұлының «Құдайсыздар» әңгімесінде сын есімдер «әлеуметтік қысым», «дәрменсіздік», «қарттық», «идеологиялық үстемдік» концептілерін танытады. Қу сүйек, мүскін, мүшкіл, ескі, қара, тым сұрғылт, қып-қызыл сияқты бірліктер кейіпкерлердің сыртқы бейнесін ғана емес, қоғамдағы теңсіздік пен рухани қысымды қабылдау тәсілін көрсетеді. Мұнда сын есімдер әлеуметтік шындықты бағалау құралына айналып, автордың дүниетанымдық позициясын айқындайды.

Р. Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» әңгімесінде сын есімдердің когнитивтік қызметі ерекше тереңдейді. Ақ, қара, қап-қараңғы, жап-жарық, сүттей аппақ, кіп-кішкентай, мәңгілік сияқты қолданыстар арқылы «үміт», «қасірет», «жатсыну», «тазалық», «мәңгілік жара» концептілері жасалады. Ақ пен қара түстерінің қарама-қарсылығы кейіпкердің ішкі әлемі мен сыртқы ортаның қайшылығын бейнелейді. Осылайша түстік сын есімдер көркем мәтінде символдық және когнитивтік жүк арқалайды.

Үш шығармада да шырай категориясы дәстүрлі грамматикалық салыстыру қызметінен кеңірек мәнге ие. Салыстырмалы шырай формаларының сирек қолданылуы авторлардың сапаны салыстырмалы деңгейде емес, абсолюттік, шектік, өзгермейтін күй ретінде танытынын көрсетеді. Бұл көркем мәтіндерде сапа «артық-кем» өлшемімен емес, кейіпкер тағдырының, әлеуметтік ортаның және рухани күйдің тұтастығымен ұғынылады.

Демек, сын есімдер мен шырай формалары көркем дискурста әлемнің тілдік бейнесін құрастыратын когнитивтік құрал қызметін атқарады. Олар кеңістік, уақыт, адам, қоғам және тағдыр туралы авторлық танымды жүйелейді. Шырай категориясы тек морфологиялық құбылыс емес, көркем мәтіндегі бағалау, қабылдау және концептуалдандыру үдерістерін танытатын маңызды тілдік-когнитивтік категория болып табылады.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу қазақ көркем дискурсында сын есімнің шырай категориясы дәстүрлі грамматикалық салыстыру шеңберінен әлдеқайда кең қызмет атқаратынын көрсетті. Талдауға алынған әңгімелерде шырай формалары сапаны салыстыру құралы ретінде ғана емес, авторлық бағалауды, кейіпкердің психологиялық күйін, әлеуметтік ахуалды және экзистенциалдық мазмұнды жеткізетін маңызды тілдік тетік ретінде қолданылғаны анықталды. Осы арқылы сын есімнің функционалдық әлеуеті көркем мәтінде ерекше деңгейде жүзеге асатыны байқалды.

Зерттеу нәтижелері сапалық сын есімдердің мәтін құраушы қызметін айқындап, олардың кейіпкер бейнесін жасауға, кеңістік пен уақыттың эмоционалдық фонын қалыптастыруға, оқырман қабылдауын бағыттауға белсенді қатысатынын көрсетті. Сонымен бірге салыстырмалы шырай формаларының сирек қолданылуы көркем дискурста сапаның көбіне шектік, абсолюттік күйде берілуімен байланысты екені анықталды. Бұл ерекшелік авторлардың эстетикалық ұстанымы мен дүниетанымдық танымымен сабақтасып жатыр.

Шырай мағынасының морфологиялық көрсеткіштерден гөрі лексикалық, аналитикалық және контекстік тәсілдер арқылы берілуі қазақ тілінің көркемдік және экспрессивтік мүмкіндіктерін айқын танытады. Күшейткіш элементтер мен экспрессивтік құрылымдар сапаның субъективті бағасын күшейтіп, мәтіннің прагматикалық әсерін тереңдете түседі.

Зерттеу нәтижелері сын есімнің шырай категориясын тек грамматикалық деңгейде ғана емес, когнитивтік-дискурсивтік құбылыс ретінде қарастырудың маңызын дәлелдейді. Алынған тұжырымдар қазақ тіл біліміндегі функционалдық грамматика, көркем мәтін лингвистикасы және прагматика бағыттарындағы кейінгі зерттеулерге теориялық әрі әдіснамалық негіз бола алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Байтұрсынұлы А. Тіл-құрал. – Алматы: Сардар, 2009. – 346 б.
2. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.
3. Шәкенов Ж. Қазақ тіліндегі күрделі сөздер мен күрделі тұлғалар. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 120 б.
4. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2010. – 608 б.
5. Кемеңгерұлы Қ. Үш томдық шығармалар жинағы: Зерттеулер, көркем шығармалары, мақалалар. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. – Т. 1. – 384 б.
6. Шонанұлы Т. Үш томдық шығармалар жинағы. Оқулықтары мен оқу құралдары. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. – Т. 1. – 384 б.
7. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі: Филология факультеттері студенттеріне арналған оқулық. 2-басылымы. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 384 б.
8. Құсайын Р. Сын дәрежесі категориясы // Қазақ тіл білімінің антологиясы. – Павлодар, 2010. – Б. 243–446.
9. Мұсабаев Ғ.Ғ. Қазақ тіліндегі сын есімнің шырайлары. – Алматы: Қазақ ССР ғылым академиясының баспасы, 1951. – 94 б.
10. Маманов Ы. Қазақ тіл білімінің мәселелері - Вопросы казахского языкознания. – Алматы: Арыс, 2008. – 482 б.
11. Исаев С.М. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. – Алматы: Өнер, 2007. – 340 б.
12. Кенбаева С. Шырай категориясының кейбір мәселелері // ҚР ҰҒА Хабаршысы. Филология сериясы. – 2006. – №1. – Б. 82-85.
13. Мұхамади Қ. Шырайдың аналитикалық бірлігі туралы // Suleyman Demirel University. СДУ хабаршысы. – 2010. – Т. 15, №2. – Б. 8-13.
14. Manasbayeva N., Sabitova L. Pragmatic characteristics of diminutive adjectives in Kazakh and English languages // Lodz Papers in Pragmatics. – 2025. – Т. 21, №1. – P. 17-34.
15. Bizhkenova A. Structural-semantic and pragmatic features of deonym adjectives in Russian, Kazakh and German languages // XLinguae-A European Scientific Language Journal registered by the Ministry of Culture of Slovak Republic: EV. – 2017. – Т. 2747, №8. – P. 3-12.
16. Бөкей О. «Қамшыгер» әңгімесі // Argymaq.kz. [Электронды ресурс]. URL: <https://argymaq.kz/wp-content/uploads/2018/03/-B%D3%A9kej-%D2%9Aamshyger.pdf?ysclid=mkxwvem3ca723809699> (қаралған күні 12.06.2025)
17. Әшімханұлы Д. «Құдайсыздар» әңгімесі // Bilim-all.kz. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/9071-Qudaisyzdar?ysclid=mkxz1hmlyy813899229> (қаралған күні 13.07.2025)
18. Мұқанова Р. «Мәңгілік бала бейне» әңгімесі // Madeniportal.kz. [Электронды ресурс]. URL: <https://madeniportal.kz/article/1256> (қаралған күні 28.07.2025)
19. Карабаева Л.К., Ереханова Ф.Т., Тасполатов Б.Т. Актуальные проблемы когнитивной лингвистики на современном этапе // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2024. – №1(131). – С. 135-148. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.12>

REFERENCES

1. Baitursynuly A. Til–qural [Language is a tool]. – Almaty: Sardar, 2009. – 346 b. [in Kazakh]
2. Baitursynuly A. Til tagylymy [Language lessons]. – Almaty: Ana tili, 1992. – 448 b. [in Kazakh]
3. Shakenov Zh. Kazakh tilindegi kyrdeli sözder men kyrdeli tұлғalar. – Almaty: Ana tili, 1991. – 120 b. [in Kazakh]
4. Zhubanov Q. Qazaq tili zhonindegi zertteuler [Research on the Kazakh language]. – Almaty: Memlekettik tildi damytu instituty, 2010. – 608 b. [in Kazakh]
5. Kemeңgeruly Q. Ush tomdyq shygarmalar zhinagy: Zertteuler, korkem shygarmalary, maqalalar [Collection of works in three volumes: research, works of art, articles]. – Almaty: El-shezhire, 2013. – Т. 1. – 384 b. [in Kazakh]
6. Shonanuly T. Ush tomdyq shygarmalar zhinagy. Oqulyqtary men oqu quraldary [Collection of works in three volumes. Textbooks and teaching aids]. – Almaty: El-shezhire, 2013. – Т. 1. – 384 b. [in Kazakh]

7. Ysraqov A. Qazirgi qazaq tili: Filologia fakultetteri studentterine arnalgan oqulyq. 2-basylymy [Modern Kazakh language: Textbook for students of philological faculties. 2nd edition]. – Almaty: Ana tili, 1991. – 384 b. [in Kazakh]
8. Qusaiyn R. Syn darezhesi kategoriasy [Category of degree of criticism] // Qazaq til biliminin antologiasy. – Pavlodar, 2010. – B. 243–446. [in Kazakh]
9. Musabaev G.G. Qazaq tilindegi syn esimnin shyraily [Degrees of adjectives in the Kazakh language]. – Almaty: Qazaq SSR gylm akademiasynyn baspasy, 1951. – 94 b. [in Kazakh]
10. Mamanov Y. Qazaq til biliminin maseleleri - Voprosy kazahskogo iazykoznanie [Problems of Kazakh linguistics]. – Almaty: Arys, 2008. – 482 b. [in Kazakh and Russian]
11. Isaev S.M. Qazirgi qazaq tili. Morfologia [Modern Kazakh language. Morphology]. – Almaty: Oner, 2007. – 340 b. [in Kazakh]
12. Kenbaeva S. Shyrai kategoriasynyn keibir maseleleri [Some problems of the adjective category] // QR UGA Habarshysy. Filologia seriasy. – 2006. – №1. – B. 82-85. [in Kazakh]
13. Muhamadi Q. Shyraidyn analitikalyq birligi turaly [About the analytical unit of the pronoun] // Suleyman Demirel University. SDU habarshysy. – 2010. – T. 15, №2. – B. 8-13. [in Kazakh]
14. Manasbayeva N., Sabitova L. Pragmatic characteristics of diminutive adjectives in Kazakh and English languages // Lodz Papers in Pragmatics. – 2025. – T. 21, №1. – P. 17-34.
15. Bizhkenova A. Structural-semantic and pragmatic features of deonym adjectives in Russian, Kazakh and German languages // XLinguae-A European Scientific Language Journal registered by the Ministry of Culture of Slovak Republic: EV. – 2017. – T. 2747, №8. – P. 3-12.
16. Bokei O. «Qamshyger» angimesi [The story “The whip”] // Argymaq.kz. [Electronic resource]. URL: <https://argymaq.kz/wp-content/uploads/2018/03/-B%D3%A9kej-%D2%9Aamshyger.pdf?ysclid=mkxwvem3ca723809699> (date of access 12.06.2025) [in Kazakh]
17. Ashimhanuly D. «Qudaisyzdar» angimesi [The story “The Godless”] // Bilim-all.kz. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/9071-Qudaisyzdar?ysclid=mkxz1hmlyy813899229> (date of access 13.07.2025) [in Kazakh]
18. Muqanova R. «Mangilik bala beine» angimesi [The story “The Image of the Eternal Child”] // Madeniportal.kz. [Electronic resource]. URL: <https://madeniportal.kz/article/1256> (date of access 28.07.2025) [in Kazakh]
19. Karabaeva L.K., Erehanova F.T., Taspolatov B.T. Aktualnye problemy kognitivnoi lingvistiki na sovremennom etape [Actual Problems of Cognitive Linguistics at the Present Stage] // Iasui universitetinin habarshysy. – 2024. – №1 (131). – S. 135–148. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.12> [in Russian]

Cognitive and Discursive Features of the Category of Adjectives in the Kazakh Language (Based on Literary Text)

Abstract. This article is devoted to the analysis of the cognitive-discursive and pragmatic features of the category of adjectives in Kazakh fiction. The main goal of the study is to determine the semantic, expressive, and evaluative functions of adjectives and adverbials in literary texts. To achieve this goal, the following objectives were set: to systematize the use of adjectives in literary texts; to determine the frequency and function of qualitative, intensifying, and comparative forms of expression; and to describe the role of the category of expression in creating the character's image, conveying the emotional situation, and shaping the author's evaluation.

The stories “Kamshyger” by O. Bokay, “Kudaisyzdar” by D. Ashimkhanuly, and “Mangilik Bala Beine” by R. Mukanova were used as the objects of research. The study used descriptive, cognitive-discursive, and functional-pragmatic methods, as well as textual analysis. The analysis revealed that, in artistic discourse, the category of adjectives expresses a threshold or absolute state of quality and deepens psychological and philosophical content rather than functioning as a form of grammatical comparison.

The results of the study showed that qualitative adjectives are prioritized in these stories, and that comparative forms of pronouns are rarely used in literary texts. It has been proven that the intensifying meaning is mainly realized not through morphological features, but through intensifying elements and lexical repetition. It has also been established that the rich forms of adjectives serve as the primary linguistic means of expressing the inner psychological state of the character, social pressure, and the author's assessment.

The scientific significance of the study lies in the comprehensive description of the category of adjectives from the perspective of functional grammar and discourse theory. The findings complement research in the fields of literary text linguistics and cognitive orientation in Kazakh linguistics. The practical value of the study lies in its potential application in the analysis of literary texts.

Keywords: degrees of adjectives, adjective, cognitive linguistics, discourse analysis, pragmatic activity, linguistic image, emotional tone.

Когнитивно-дискурсивные и прагматические особенности категории степеней сравнения прилагательных в казахской художественной прозе (на материале художественных текстов)

Аннотация. Статья посвящена анализу когнитивно-дискурсивных и прагматических особенностей категории степеней сравнения прилагательных в казахской художественной прозе. Цель исследования – определить смысловые, выразительные и оценочные функции форм степеней сравнения прилагательных в художественном тексте. В соответствии с этой целью были поставлены следующие задачи: систематизировать случаи употребления прилагательных из художественных текстах; определить частотность и функции качественных прилагательных, усилительных и сравнительных форм степеней сравнения; описать роль категории степеней сравнения в создании образа героя, передаче эмоциональной атмосферы и формировании авторской оценки.

Материалом исследования послужили произведения О. Бокея «Қамшыгер», Д. Ашимханулы «Құдайсыздар» и Р. Мукановой «Мәңгілік бала бейне». В исследовании использовались описательный метод, методы текстового, когнитивно-дискурсивного и функционально-прагматического анализа. В результате анализа установлено, что категория степеней сравнения прилагательных служит преимущественно для выражения предельной и абсолютной степени проявления признака, а также для углубления психологического и философского содержания, а не только для выражения грамматического сравнения в художественном дискурсе.

Результаты исследования показали, что качественные прилагательные преобладают в проанализированных рассказах, а формы сравнительной степени прилагательных редко используются в художественном тексте. Доказано, что усилительное значение в основном реализуется не посредством морфологических показателей степеней сравнения, а посредством интенсификаторов лексического повтора. Также было установлено, что формы степеней сравнения прилагательных служат основным языковым средством выражения психологического состояния героя, социального давления, авторской оценки.

Научная значимость исследования заключается в комплексном описании категории степеней сравнения прилагательных с позиций функциональной грамматики и теории дискурса. Полученные выводы дополняют исследования по лингвистике художественного текста и когнитивной лингвистике в казахском языкознании. Практическая ценность исследования заключается в возможности применения полученных результатов при анализе художественных текстов.

Ключевые слова: категория степеней сравнения прилагательных, прилагательное, когнитивная лингвистика, дискурсивный анализ, прагматическая функция, языковой образ, эмоциональная окраска.

Авторлар туралы мәлімет

Бесирова Н. – корреспондент-автор, оқытушы, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, e-mail: b.nurgul0207@gmail.com, Қазақстан, Алматы қ.

Шохаева К. – PhD, қауымдастырылған профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, e-mail: shohaeva1976@mail.ru, Қазақстан, Алматы қ.

Турдиева Д. – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, e-mail: dilhumar77@mail.ru, Қазақстан, Алматы қ.

Information about the authors

Besirova N. – *The Corresponding Author, Lecturer, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, e-mail: b.nurgul0207@gmail.com, Kazakhstan, Almaty.*

Shokhaeva K. – *PhD, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, e-mail: shohaeva1976@mail.ru, Kazakhstan, Almaty.*

Turdieva D. – *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, e-mail: dilhumar77@mail.ru, Kazakhstan, Almaty.*

Сведения об авторах

Бесирова Н. – *автор-корреспондент, преподаватель, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, e-mail: b.nurgul0207@gmail.com, Казахстан, г. Алматы.*

Шохаева К. – *PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, e-mail: shohaeva1976@mail.ru, Казахстан, г. Алматы.*

Турдиева Д. – *кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, e-mail: dilhumar77@mail.ru, Казахстан, г. Алматы.*